

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.922.76

doi: <https://doi.org/10.33270/03212801.7>

Романенко О. В. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0104-0093>

Чинники девіантної поведінки підлітків з позицій різних психотерапевтичних підходів

Метою статті є висвітлення чинників девіантної поведінки з позицій різних психотерапевтичних підходів. **Методологічний інструментарій** становить загальна теорія соціальних відхилень, що ґрунтується як на диференціації, так і на інтеграції наявних знань у різних галузях. Визначено сутність девіантної поведінки як соціально значущої поведінки особистості, що відхиляється від соціальних норм і не відповідає загальноприйнятим у соціумі стандартам поведінки. Описано вияви девіантної поведінки, що стають поширеними в сучасних умовах, зокрема комунікативні девіації, що притаманні соціальним мережам. Проаналізовано різні психотерапевтичні напрями роботи з девіаціями. **Наукова новизна** статті полягає у висвітленні основних концепцій психотерапії з різноманітними видами пояснення чинників і механізмів девіантної поведінки. **Висновки** статті полягають в обґрунтуванні створення інтегративної психотерапевтичної моделі для розуміння причин і корекції такої поведінки. Визначено, що з позицій психодинамічного підходу доцільним є вивчення історії життя клієнта, виявлення внутрішнього конфлікту антисоціальних глибинних інстинктів з моральними установками особистості, що призводить до утворення комплексу неповноцінності. З позицій поведінкової психотерапії девіантну поведінку розглядають як результат неправильного навчання, що може бути усунена так само, як була набута. Метою когнітивно-поведінкової терапії є досягнення особистісного оздоровлення клієнта з девіантною поведінкою шляхом руйнування дисфункційних схем і пов'язаних із ними станів свідомості, усвідомлення та відокремлення хворобливих часток від здорової особистості, що спрямовано на позитивні зміни в різних сферах життя людини. Окреслено перспективу подальших досліджень у цій галузі, що полягає в розробленні психокорекційних програм відповідно до різних видів девіантної поведінки.

Ключові слова: девіантна поведінка; комунікативні девіації; кіберагресія; психотерапевтичні підходи; психокорекція; інтегративні моделі психотерапії.

Вступ

Динамічність і стресогенність світу, руйнування інституту шлюбу, нездатність батьків досягти порозуміння з власними дітьми спричиняють посилення тенденції до девіантної поведінки підлітків у сучасних реаліях життя. Девіантна поведінка особистості є складним явищем, яке охоплює біологічні, соціальні та психологічні аспекти, її вивчають з позицій різних наук. Комплексний підхід до опрацювання цієї проблеми полягає у всебічному вивченні чинників і механізмів девіантної поведінки, а також напрямів її психокорекції.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є висвітлення чинників девіантної поведінки з позицій різних психотерапевтичних підходів. Відповідно до мети окреслено завдання дослідження: 1) визначення сутності девіантної поведінки як соціально-психологічного явища; 2) розгляд чинників і механізмів формування девіантної поведінки з позицій різних психотерапевтичних підходів; 3) обґрунтування створення інтегративних моделей психокорекції девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу

Формування загальної теорії соціальних відхилень ґрунтувалося як на диференціації, так й інтеграції наявних знань. Загальна теорія соціальних відхилень охоплює різні напрями: біологічний (Ч. Ломброзо, С. Шелдон), психологічний (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонт'єв), соціологічний (Г. Беккер, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Хирши), педагогічний (П. Блонський, Г. Гордон, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський), культурологічний (Е. Сатерленд), конфліктологічний (О. Тур, К. Тейлор), психіатричний (В. Ковальов, В. Кондратенко), стигматизаційний (І. Гоффман, Г. Беккер), соціально-психологічний (А. Бандура, Г. Кеплан, С. Лінг, Д. Маурер, Р. Сіре, Р. Харрі), синтезований (Н. Смітзер). Спільним з позицій цих підходів є визначення девіантної поведінки як соціально значущої поведінки особистості, що відхиляється від соціальних норм і не відповідає загальноприйнятим у соціумі стандартам поведінки. Водночас кожен із цих підходів пропонує власні пояснення механізмів формування соціальних девіацій.

В умовах сучасного життя форми девіантної поведінки зазнають певних змін, що обумовлює актуальність вивчення її чинників. Встановлено,

що ступінь усвідомленості життя девіантної особистості порівняно низька, що виражається в типовому для неї нерозумінні сенсу життя та вказує на недорозвиток у неї усвідомленої саморегуляції життєвого шляху, знижену здатність критично осмислювати свій спосіб життя. Крім того, недостатній рівень усвідомленості сенсу життя не дає змоги ставити життєві цілі, прогнозувати та планувати життєвий шлях (Karpinskiy, 2002). Поміж індивідуально-психологічних чинників визначають також роль нудьги як психічного стану особи, що може спонукати її до агресивних дій (Vodanovich, & Watt, 2015; Struk, Carriere, Cheyne, & Danckert, 2017; Zolotareva, 2020).

Змінюються також вияви девіантної поведінки. Зокрема, стають дедалі поширенішими так звані комунікативні девіації, що притаманні соціальним мережам. Виявлено взаємозв'язок рівня морального розвитку підлітків і когнітивної переробки інформації в Інтернет-мережі. Встановлено, що особливості моральної чутливості й рівень розвитку моральних суджень підлітків обумовлюють їх переважне орієнтування на різні етапи когнітивної переробки соціальної інформації в мережі Інтернет. Підлітки вирізняються рівнем розвитку моральних суджень й особливостями моральної чутливості: з високим рівнем розвитку моральних суджень і високою моральною чутливістю та з низьким рівнем моральних суджень та неоднорідною моральною чутливістю. Відмінності в когнітивній переробці соціальної інформації в мережі Інтернет обумовлені рівнем моральної чутливості особи. Зокрема, підлітки з її низьким рівнем сфокусовані на інтерпретації, тобто визначенні морального конфлікту, його змісту та значення. Підлітки з високим рівнем розвитку орієнтовані на вибір способу поведінки в моральному конфлікті з огляду на його можливі наслідки для учасників (Molchanov, Almazova, & Poskrebysheva, 2018; Molchanov, Almazova, Voyskunskiy, & Poskrebysheva, 2018; Molchanov, Voyskunskiy, Markina, & Borodina, 2019).

Упровадження цифрових технологій у повсякденність призводить до трансформації різних соціокультурних практик, пов'язаних зокрема з деструктивною поведінкою. Широке поширення в мережі отримує кіберагресія, що не завдає безпосередньої фізичної шкоди, але чинить тривалий негативний вплив на психічний стан учасників і зачіпає насамперед найактивніших цифрових користувачів – підлітків і молодь (Zimmerman, & Ybarra, 2016; Zych, Ortega-Ruiz, & Marín-López, 2016; Wachs, & Wright, 2018; Wachs, & Wright, 2019; Wright, & Wachs, 2020).

Результати досліджень засвідчують, що школа випереджає Інтернет як простір зіткнення з ворожими ситуаціями (Kulikova, & Maliy, 2015).

Респонденти всіх поколінь вважають, що людина сильніше переживає хворобливі або ворожі ситуації в реальному житті, ніж онлайн. Більшість підлітків стикається з різними видами кіберагресії. Кожен другий підліток зазнавав трьох і більше видів онлайн агресії. Найчастіше підлітки зіштовхуються з флеймінгом, тролінгом і хейтінгом, рідше – з кібербулінгом і кіберсталкінгом. Молоді люди частіше зазнають флеймінгу. Найменш емоційно значущими ситуаціями виявилися флеймінг і хейтінг. Тролінг спричиняє сильні переживання в кожного третього підлітка, кіберсталкінг – у кожного п'ятого, кібербулінг – у кожного другого підлітка. Водночас батьки недостатньо обізнані про досвід зіткнення дітей з кіберагресією та гостротою переживання ними таких ситуацій (Soldatova, Rasskazova, & Chigarkova, 2020).

Поширеність різних видів девіантної поведінки серед молоді актуалізує необхідність поглибленого психологічного вивчення чинників цього явища, а також пошуку шляхів психопрофілактики та психокорекції.

Різні види пояснення девіацій пропонують у психотерапевтичних підходах. Різнострамованість цих пояснень полягає в тому, що психотерапія досі не склалася як наука з єдиним понятійним апаратом, термінологією, теорією. Кількість її реальних напрямів, так само як і загально визнаних (світових) концепцій розвитку й культури особистості, обмежена. Усі вони мають концептуальний, тобто гіпотетичний характер. Водночас різні психотерапевтичні підходи відображають увесь спектр можливих детермінантів девіантної поведінки, що дає змогу психологу створити певну інтегративну робочу модель для опрацювання цієї проблеми. Розглянемо такі підходи ґрунтовніше.

Концепції психодинамічної психотерапії. Після виникнення класичного психоаналізу З. Фрейда теорії девіантної поведінки дістали подальшого розвитку. З позицій психоаналітичного підходу, людина з часу народження біологічно приречена на постійну жорстоку боротьбу антисоціальних глибинних інстинктів (агресивних, статевих, тривожних) з моральними установками особистості, що призводить до формування комплексу неповноцінності. Найчастіше цим зумовлені правопорушення неповнолітніх.

З позицій психоаналітичного підходу, агресія завжди історична, тобто має своє минуле. Протягом життя, насамперед у дитячі роки, формується індивідуальний стиль ворожості, яка має власний сенс – вона стає засобом самозахисту, що є дієвим, ніж страх, і виявляється в агресивній поведінці. Переважна більшість осіб, схильних до агресивних дій, зазнали насильства та приниження в дитинстві.

Серед сукупності захисних психологічних механізмів, описаних З. Фрейдом, визначається заміщення об'єкта агресії, унаслідок якої негативні почуття переносяться на особу, яка не має жодного стосунку до реальної причини образи. Конфліктний зміст може знаходитися за межами свідомості або потрапляти в нього частково й викривлюватися.

Прикладом іншого захисного механізму, що пояснює відхилення в поведінці людини, може слугувати регресія – повернення людини на більш ранні стадії психічного розвитку. В емоційно напружених ситуаціях доросла людина може поводитися як дитина, що виявляється в імпульсивних реакціях, руйнуванні речей, безпідставному ризику, агресивних діях. Повернення на оральну стадію психосексуального розвитку буде пов'язано з оральним задоволенням, наприклад, уживанням алкоголю (Aleksandrov, 2002).

Інше тлумачення девіантної поведінки представлено в індивідуальній психології А. Адлера. Індивідуальна психологія містить такі поняття, як життєві цілі, стиль життя, схема апперцепції, почуття соціального, пов'язана з ними потреба в соціальній кооперації, самість. Учений вважав, що життєві цілі, які мотивують поведінку людини, орієнтують її на розвиток і досягнення цілей у майбутньому, кореняться в її минулому досвіді, а в сьогоденні підтримуються актуалізацією почуття небезпеки, незахищеності. Життєва мета кожного індивідуума охоплює його особистий досвід, цінності, відносини, особливості особистості. Чимало життєвих цілей сформувалися ще в ранньому дитинстві й залишаються до певного часу неусвідомленими.

Життєві цілі слугують індивідуумові для захисту проти відчуття безпорадності, засобом з'єднання могутнього майбутнього з тривожним і невизначеним сьогоденням. За умов виразності відчуття неповноцінності, на думку А. Адлера, життєві цілі можуть ставати перебільшеними, нереалістичними, що відображено в механізмі гіперкомпенсації.

Стиль життя – це той унікальний спосіб, що обирає людина для реалізації своїх життєвих цілей. Це інтегрований стиль пристосування до життя та взаємодії з ним. Симптом хвороби або риса особистості можуть бути зрозумілі лише в контексті стилю життя як своєрідне його вираження.

У межах свого стилю життя кожна людина створює суб'єктивне уявлення про себе й навколишній світ – так звану схему апперцепції, що детермінує поведінку людини. Схема апперцепції здебільшого має здатність до самопідтвердження або самопосилення. Наприклад, споконвічне переживання людиною страху приведе її до того, що навколишня

ситуація, з якою вона вступить у контакт, буде сприйматися нею як ще загрозливіша.

У концепції психотерапії А. Адлера виокремив три аспекти: розуміння та прийняття клієнтом індивідуального стилю життя; допомога клієнтові в розумінні себе; тренування та посилення соціального інтересу, потреби в соціальній кооперації.

Сеанс психотерапії починається з аналізу індивідуального стилю життя клієнта, тобто пошуку тих проблем, які відображаються в його поведінці на різних етапах онтогенезу. Цьому допомагає аналіз ранніх спогадів або найбільш значущих подій дитинства. Спогади, які першими спадуть на думку, вважає Адлер, не є випадковими, а відповідають тим психологічним проблемам, які клієнт самостійно подолати не міг як у минулому, так і в сьогоденні. У процесі бесіди з клієнтом з'ясовують негативні обставини, що вплинули на його особистісне зростання, а саме органічна неповноцінність, емоційне відкидання або надлишкове потурання з боку батьків, що може призвести до девіантної поведінки (Adler, 1995).

Інше тлумачення девіантної поведінки представлено в поведінковій психотерапії. Вона передбачає клінічне застосування теорій научіння, що сформувалися в межах біхевіоризму. Научіння – процес і результат набуття індивідуального досвіду, знань, умінь і навичок, його розглядають як появу певних способів поведінки в умовах дії конкретних подразників, тобто він є систематичною модифікацією поведінки за умов повторення однакової ситуації. Научіння є основним методичним принципом і головним завданням поведінкової психотерапії, а також важливим фактором лікувальної дії в інших психотерапевтичних системах, зокрема в груповій психотерапії.

Основною метою поведінки є адаптація. Девіантна поведінка є неадаптивною поведінкою, що сформувалася внаслідок неправильного научіння. Відповідно до цього основна мета поведінкової психотерапії – редукація, усунення симптому, тобто заміна неадаптивних способів поведінки на адаптивні й нормативні, чого досягають у процесі научіння.

У поведінковій психотерапії научіння здійснюють безпосередньо як цілеспрямований, систематичний, усвідомлюваний процес з боку психотерапевта і клієнта. Група є моделлю реальної поведінки клієнта, у якій він виявляє типові для нього поведінкові стереотипи і в такий спосіб створює умови для дослідження індивідом власної поведінки й міжособистісної взаємодії, дає змогу вичленувати в ній конструктивні елементи, що приносять задоволення або негативні переживання. У груповій ситуації багатопланової реальної емоційної міжособистісної взаємодії

полегшується відмова від небажаних поведінкових стереотипів і формування навичок адекватної поведінки й повноцінної взаємодії з іншими людьми. Істотну роль у цьому процесі відіграє спостереження за учасниками групи, тими реакціями, які ця поведінка викликає, а також імітаційна поведінка. Нові, адаптивніші форми взаємодії позитивно підкріплюються в групі, клієнт починає відчувати свою здатність до змін, що приносять задоволення йому самому й позитивно сприймаються навколишніми.

Розглянемо основні концептуальні положення поведінкової психотерапії, які дають змогу краще усвідомити чинники девіантної поведінки й напрямки її корекції.

1. Чимало симптомів і поведінкових проблем є наслідком пробілів у навчанні, освіті й вихованні. Щоб допомогти клієнтові змінити неадаптивну поведінку, психотерапевт повинен знати, як проходив його психосоціальний розвиток, бачити порушення сімейної структури й різних форм комунікації. Цей метод індивідуалізований для кожного клієнта й родини. Зокрема, у клієнта з особистісним розладом вони виявляються в певній поведінковій стратегії, переважають одноманітні афекти: наприклад, гнів, що виявляється в агресивних виявах. Ці клієнти з дитинства фіксують дисфункційні схеми сприйняття себе, навколишнього світу й майбутнього, що підкріплюються батьками. Психотерапевту необхідно вивчити ситуацію сімейних взаємин і зрозуміти, що підтримує девіантну поведінку клієнта.

2. Існують тісні взаємини між поведінкою та середовищем. Відхилення в нормальному функціонуванні підтримують здебільшого підкріпленням випадкових подій у середовищі (наприклад, стиль виховання дитини). Виявлення джерела порушень (стимулів) – важливий етап методу. Це потребує функціонального аналізу, тобто детального дослідження поведінки, а також наявності ірраціональних установок у системі переконань індивіда, що призводять до вибору неадаптивних стратегій поведінки.

3. Порушення поведінки є квазізадоволенням базисних потреб у безпеці, приналежності, досягненні, волі.

4. Моделювання поведінки передбачає одночасно навчальний і психотерапевтичний процес. У ньому використовують досягнення, методи і техніки класичного й оперантного навчання за моделями, когнітивне навчання й саморегуляцію поведінки.

5. Поведінка клієнта, з одного боку, а також його думки, почуття та їхні наслідки – з іншого, чинять один на одного вплив. Когнітивне не є першоджерелом або причиною неадаптивної поведінки. Думки пацієнта так само впливають на його почуття, як почуття – на думки.

6. Когнітивний компонент поведінки можна розглядати як сукупність когнітивних подій, когнітивних процесів і когнітивних структур. Термін «когнітивні події» належить до автоматичних думок, внутрішнього діалогу й образів. Це не означає, що людина постійно веде розмову із собою. Неадаптивна, зокрема девіантна, поведінка людини в більшості випадків є недостатньо осмисленою, автоматичною.

7. Психотерапія активно залучає клієнта та родину. Вона охоплює практику альтернативної поведінки на психотерапевтичному занятті й реальному середовищі, передбачає систему навчальних домашніх завдань, активну програму підкріплень, ведення записів і щоденників, тобто методика психотерапії є чітко структурованою.

8. Прогноз і результативність психотерапії визначають у параметрах спостережень оптимізації поведінки. Поведінкова психотерапія ставить основним завданням не лише усунення або виключення небажаної чи девіантної поведінки, а й навчання клієнта позитивної поведінки (упевненість у собі, позитивне мислення, досягнення цілей тощо), активізацію ресурсів особистості та її оточення.

Завдання психотерапії можна окреслити так: 1) проведення функціонального поведінкового аналізу; 2) зміна уявлень про себе; 3) корекція дезадаптивних форм поведінки й ірраціональних установок; 4) розвиток компетентності в соціальному функціонуванні (Aleksandrov, 2002).

Концепція когнітивно-поведінкової психотерапії. Однією з найефективніших модифікацій стандартної когнітивно-поведінкової терапії, яку застосовують під час корекції розладів особистості, є схема-терапія, розроблена наприкінці 90-х років американським психотерапевтом Д. Янгом. Схеми є внутрішніми тематичними конструктами, що відображають знання про себе й людські стосунки, набуті як результат життєвого досвіду, зокрема, в ранньому дитинстві. Ці конструкти становлять структуру особистості людини, виявляються у сфері почуттів, думок, поведінки. Схеми вирізняються різним ступенем усвідомленості, бувають здоровими (адаптивними) й негативними (дисфункційними), пов'язані з негативним травматичним досвідом у дитинстві. Дисфункційні схеми поділяють на первинні та вторинні. Вторинні є свого роду компенсацією первинних: наприклад, схема девіантної поведінки є компенсаторною щодо набутої в дитинстві схеми дефективності («я поганий, мені нічого втрачати в очах навколишніх, тому й поведжуся як поганий»; «я не вартий поваги, але можу підвищити свою самооцінку за рахунок приниження інших»).

У розробленні схема-терапії Д. Янг запровадив також поняття «частки» (це стани свідомості,

що пов'язані з певним набором схем та копінг-стратегій) і виокремив такі з них: зранена дитина (містить схеми депривації, скривдження, відкинутості, дефективності); зла/неконтрольована дитина (частка, пов'язана з вибухами злості, що накопичується і більше не може стримуватися); осудливо-каральна частка (самоосуд, ненависть до себе, що є інтеріоризацією негативного ставлення навколишніх у минулому); відсторонено-захисна частка (має функцію вгамовувати біль, а отже, й усі почуття шляхом загального відсторонення, або ж стратегії зловживання алкоголем, деструктивними формами поведінки); доросла здорова частка, яка в осіб з особистісними розладами та, зокрема, девіантними виявами, зазвичай слабо розвинена, її розвиток є одним із завдань терапії (Romanchuk, 2013).

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає у висвітленні основних концепцій психотерапії з різноманітними формами пояснення чинників і механізмів девіантної поведінки. На цій підставі можливо створити інтегративну психотерапевтичну модель для опрацювання проблем девіантної поведінки.

Висновки

Поширеність різних видів девіантної поведінки серед молоді, зокрема комунікативних девіацій, зумовлює необхідність розроблення інтегративних психотерапевтичних моделей для розуміння причин і корекції такої поведінки. Зокрема, з позицій психодинамічного підходу доцільним є вивчення історії життя клієнта, виявлення внутрішнього конфлікту антисоці-альних глибинних інстинктів з моральними установками особистості, що призводить до утворення комплексу неповноцінності. Поведінкова психотерапія розглядає девіантну поведінку як результат неправильного навчання, яка може бути усунена так само, як була набута. Метою когнітивно-поведінкової терапії є досягнення особистісного оздоровлення клієнта з девіантною поведінкою шляхом руйнування дисфункційних схем і пов'язаних із ними станів свідомості, усвідомлення та відокремлення хворобливих часток від здорової особистості, що спрямовано на позитивні зміни в різних сферах життя людини. Перспективу подальших досліджень становить розроблення психо-корекційних програм, орієнтованих на різні види девіантної поведінки підлітків.

REFERENCES

- Adler, A. (1995). *Praktika i teoriia individualnoy psikhologii [Practice and theory of individual psychology]*. Moscow: Progress [in Russian].
- Aleksandrov, A.A. (2004). *Psikhoterapiia [Psychotherapy]*. SPb.: Piter [in Russian].
- Karpinskiy, K.V. (2002). *Psikhologicheskaya korrektsiya smyslovy regulyatsii zniznennogo puti deviantnoy lichnosti [Psychological correction of semantic regulation of the life path of a deviant personality]*. Grodno: GrGU [in Russian].
- Kulikova, T.I., & Maliy, D.V. (2015). The correlation between a passion for computer games and the school performance of younger schoolchildren. *Psychology in Russia: State of the Art*, 8(3), 124-136. doi: 10.11621/pir.2015.0310.
- Molchanov, S.V., Almazova, O.V., & Poskrebysheva, N.N. (2018). Kognitivnye sposoby pererabotki sotsialnoy informatsii iz Internet-seti v podrostkovom vozdaste [Cognitive ways of processing social information from the Internet in adolescence]. *Natsionalnyy psikhologicheskii zhurnal, National Psychological Journal*, 3(31), 57-68. doi: 10.11621/npj.2018.0306 [in Russian].
- Molchanov, S.V., Almazova, O.V., Voyskunskiy, A.E., & Poskrebysheva, N.N. (2018). Rol lichnostnykh osobennostey podrostkov v pererabotke sotsialnoy informatsii v internet-kommunikatsii [The role of personality traits of adolescents in the processing of social information in Internet communication]. *Natsionalnyy psikhologicheskii zhurnal, National Psychological Journal*, 4(32), 3-15. doi: 10.11621/npj.2018.04001 [in Russian].
- Molchanov, S.V., Voyskunskiy, A.E., Markina, O.S., & Borodina, A.S. (2019). Osobennosti kognitivnoy pererabotki sotsialnoy informatsii podrostkami s raznym urovnem moralnogo razvitiia [Features of cognitive processing of social information by adolescents with different levels of moral development]. *Natsionalnyy psikhologicheskii zhurnal, National Psychological Journal*, 4(36), 3-11. doi: 10.11621/npj.2019.0401 [in Russian].
- Romanchuk, O.I. (2013). Skhema-terapiia: model roboty z chastkoiu "zranena vnutrishnia dytyna" v osib, yaki zaznaly khronichnoho skryvdzhennia ta zanedbannia v dytynstvi [Scheme-therapy: model of work with the share of "wounded inner child" in persons who have suffered chronic abuse and neglect in childhood]. *Vestnik Assotsiatsii psikhiatrov Ukrainy, Bulletin of the Association of Psychiatrists of Ukraine*, 4, 27-34 [in Ukrainian].
- Soldatova, G.U., Rasskazova, E.I., & Chigarkova, S.V. (2020). Vidy kiberagressii: opyt podrostkov i molodezni [Bulletin of the Association of Psychiatrists of Ukraine]. *Natsionalnyy psikhologicheskii zhurnal, National Psychological Journal*, 2(38), 3-20. doi: 10.11621/npj.2020.0201 [in Russian].
- Struk, A.A., Carriere, J.S., Cheyne, J.A., & Danckert, J. (2017). A Short Boredom Proneness Scale: Development and psychometric properties. *Assessment*, 24(3), 346-359. doi: 10.1177/1073191115609996.
- Vodanovich, S., & Watt, J. (2015). Self-report measures of boredom: An updated review of the literature. *The Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied*, 150(2), 1-33. doi: 10.1080/00223980.2015.1074531.

- Wachs, S., & Wright, M. (2018). Associations between bystanders and perpetrators of online hate: The moderating role of toxic online disinhibition. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(9), 2030. doi: 10.3390/ijerph15092030.
- Wachs, S., & Wright, M.F. (2019). The Moderation of Toxic Online Disinhibition and Sex on the Relationship between Online Hate Victimization and Perpetration. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 22(5), 300-306. doi: 10.1089/cyber.2018.0551.
- Wright, M., & Wachs, S. (2020). Adolescents' Cyber Victimization: The Influence of Technologies, Gender, and Gender Stereotype Traits. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(4), 1293. doi: 10.3390/ijerph17041293.
- Zimmerman, A.G., & Ybarra, G.J. (2016). Online aggression: The influences of anonymity and social modeling. *Psychology of Popular Media Culture*, 5(2), 181-193. doi: 10.1037/ppm0000038.
- Zolotareva, A.A. (2020). Diagnostika predispozitsionnosti k skuke: adaptatsiia russkoiazыchnoy versii BPS-SR [Diagnosis of predisposition to boredom: adaptation of the Russian-language version of BPS-SR]. *Natsionalnyy psikhologicheskyy zhurnal, National Psychological Journal*, 1(37), 40-49. doi: 10.11621/npj.2020.0104 [in Russian].
- Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Marín-López, I. (2016). Cyberbullying: a systematic review of research, its prevalence and assessment issues in Spanish studies. *Psicologia Educativa*, 22, 5-18. doi: 10.1016/j.pse.2016.03.002.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. М. : Прогресс, 1995. 296 с.
- Александров А. А. Психотерапия : учеб. пособие. СПб.: Питер, 2004. 480 с.
- Карпинский К. В. Психологическая коррекция смысловой регуляции жизненного пути девиантной личности : монография. Гродно : ГрГУ, 2002. 139 с.
- Kulikova T. I., Maliy D. V. The correlation between a passion for computer games and the school performance of younger schoolchildren. *Psychology in Russia: State of the Art*. 2015. No. 8 (3). P. 124–136. doi: 10.11621/pir.2015.0310.
- Молчанов С. В., Алмазова О. В., Поскребышева Н. Н. Когнитивные способы переработки социальной информации из Интернет-сети в подростковом возрасте. *Национальный психологический журнал*. 2018. № 3 (31). С. 57–68. doi: 10.11621/npj.2018.0306.
- Молчанов С. В., Алмазова О. В., Войсункский А. Е., Поскребышева Н. Н. Роль личностных особенностей подростков в переработке социальной информации в интернет-коммуникации. *Национальный психологический журнал*. 2018. № 4 (32). С. 3–15. doi: 10.11621/npj.2018.04001.
- Молчанов С. В., Войсункский А. Е., Маркина О. С., Бородин А. С. Особенности когнитивной переработки социальной информации подростками с разным уровнем морального развития. *Национальный психологический журнал*. 2019. № 4 (36). С. 3–11. doi: 10.11621/npj.2019.0401.
- Романчук О. І. Схема-терапія: модель роботи з часткою «зранена внутрішня дитина» в осіб, які зазнали хронічного скривдження та занедбання в дитинстві. *Вестник Ассоциации психиатров Украины*. 2013. № 4. С. 27–34.
- Солдатова Г. У., Рассказова Е. И., Чигарькова С. В. Виды киберагрессии: опыт подростков и молодежи. *Национальный психологический журнал*. 2020. № 2 (38). С. 3–20. doi: 10.11621/npj.2020.0201.
- Struk A. A., Carrier, J. S., Cheyne J. A., Danckert J. A Short Boredom Proneness Scale: Development and psychometric properties. *Assessment*. 2017. No. 24 (3). P. 346–359. doi: 10.1177/1073191115609996.
- Vodanovich S., Watt J. Self-report measures of boredom: An updated review of the literature. *The Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied*. 2015. No. 150 (2). P. 1–33. doi: 10.1080/00223980.2015.1074531.
- Wachs S., Wright M. Associations between bystanders and perpetrators of online hate: The moderating role of toxic online disinhibition. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2018. No. 15 (9). P. 2030. doi: 10.3390/ijerph15092030.
- Wachs S., Wright M. F. The Moderation of Toxic Online Disinhibition and Sex on the Relationship between Online Hate Victimization and Perpetration. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2019. No. 22 (5). P. 300–306. doi: 10.1089/cyber.2018.0551.
- Wright M., Wachs S. Adolescents' Cyber Victimization: The Influence of Technologies, Gender, and Gender Stereotype Traits. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. No. 17 (4). P. 1293. doi: 10.3390/ijerph17041293.
- Zimmerman A. G., Ybarra G. J. Online aggression: The influences of anonymity and social modeling. *Psychology of Popular Media Culture*. 2016. No. 5 (2). P. 181–193. doi: 10.1037/ppm0000038.
- Золотарева А. А. Диагностика predispozitsionnosti k skuke: adaptatsiia russkoiazыchnoy versii BPS-SR. *Национальный психологический журнал*. 2020. № 1 (37). С. 40–49. doi: 10.11621/npj.2020.0104.
- Zych I., Ortega-Ruiz R., Marín-López I. Cyberbullying: a systematic review of research, its prevalence and assessment issues in Spanish studies. *Psicologia Educativa*. 2016. No. 22. P. 5–18. doi: 10.1016/j.pse.2016.03.002.

Стаття надійшла до редколегії 11.01.2021

Romanenko O. – Doctor of Psychology, Professor, Professor of the Department of Psychology Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0104-0093>

Factors of Deviant Behavior of Adolescents from the Positions of Different Psychotherapeutic Approaches

*The **purpose** of this article is to study the factors of deviant behavior from the standpoint of different psychotherapeutic approaches. The **methodological toolkit** was compiled by the general theory of social deviations, which is based on both differentiation and integration of existing knowledge in various fields. The essence of deviant behavior as a socially significant behavior of a person, which deviates from social norms and does not correspond to generally accepted standards of behavior in society, has been determined. Described are the manifestations of deviant behavior, which are spreading in modern life conditions, in particular, communicative deviations inherent in social networks. Various psychotherapeutic directions of work with deviations are analyzed. The **scientific novelty** of the article lies in the consideration of the basic concepts of psychotherapy with various types of explanations for the causes and mechanisms of deviant behavior. The **conclusions** of the article are to substantiate the creation of an integrative psychotherapeutic model for understanding the causes and correction of such behavior. It is determined that from the standpoint of the psychodynamic approach, it is advisable to study the history of the client's life, identify the internal conflict of deep antisocial instincts with the moral attitudes of the personality, which leads to the formation of an inferiority complex. From the standpoint of behavioral psychotherapy, deviant behavior is seen as the result of improper learning, which can be eliminated in the same way as it was acquired. The goal of cognitive-behavioral therapy is to achieve personal recovery of a client with deviant behavior by destroying dysfunctional schemes and related states of consciousness, awareness and separation of painful particles from a healthy person, aimed at positive changes in various areas of a person's life. The prospects for further research in this area, which consist in the development of psychocorrectional programs in relation to various types of deviant behavior, have been determined.*

Keywords: deviant behavior; communicative deviations, cyber aggression; psychotherapeutic approaches; psychocorrection; integrative models of psychotherapy.